

**Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy
a masmediálnych štúdií
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity**

**ANALOGISTICKÝ A ANOMALISTICKÝ PRINCÍP
PRI KODIFIKÁCIÁCH
(TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ)**

Mgr. Lucia OLOŠTIAKOVÁ

Písomná práca k dizertačnej skúške

Doktorandské štúdium: študijný odbor 2.1.33 všeobecná jazykoveda
Školiteľ: prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc.

2009

Obsah

Úvod.....	3
1 Analógia a anomália v jazyku, analogizmus a anomalizmus v jazykovede.....	4
2 Kodifikácia – systém – norma – úzus	8
2.1 Používatelia jazyka.....	13
3 Chronologický prierez slovenskými kodifikáciami – odraz dynamiky v jazyku	16
4 Práce doktorandky súvisiace s témou dizertačnej práce	22
Záver.....	24
Literatúra.....	25

Úvod

Ústrednou témou pripravovanej dizertačnej práce bude zhodnotenie kodifikačných aktov (od A. Bernoláka po súčasnosť) v oblasti morfológie. Dôvody, prečo sme sa rozhodli sústrediť svoju pozornosť práve na morfológické javy a ich spätosť s ortografiou a ortoepiou, možno zhrnúť takto:

a) Problematike kodifikácie morfológie sa od vyjdenia normatívneho diela (*Morfológia slovenského jazyka*, 1966) venuje sústavná pozornosť na všetkých publikačných fórach (monografie, zborníky, časopisy, články). Morfológická otázka má aj svoju lexikografickú aplikáciu v základných kodifikačných príručkách: *Krátky slovník slovenského jazyka* (KSSJ, najnovšie vyd. 2003), *Pravidlá slovenského pravopisu* (PSP, 2000) atď. Nezanedbateľné sú však aj najnovšie aktivity v podobe grantových projektov a úloh, ktorými sa zaoberá súčasná slovakistika (porov. projekty VEGA č. 2/6119/6 *Explanačno-deskriptívna morfológia súčasnej slovenčiny*, vedúci J. Dolník (2005); VEGA č. 2/5041/26 *Vývinové tendencie v slovenskom pravopise, jazyková kultúra a odborná terminológia*, vedúci M. Považaj; diskusia o novom vydaní PSP).

b) Bohatá kodifikačná tradícia v oblasti ortografie a s ňou aj v oblasti morfológie (je dobre známe, že koncepcia jednotlivých PSP sa menila a v tejto základnej kodifikačnej príručke nešlo len o pravopisné, ale vo zvýšenej miere aj o morfológické javy) ponúka možnosť synchronicko-diachronického prístupu – komparácia a analýza v dlhšom časovom období (tu možno opäť upozorniť napr. na inšpiratívnu problematiku tzv. návratných jazykových chýb).

c) Možno spomenúť exponovanosť, „viditeľnosť“ kodifikačných príručiek, najmä PSP, a s tým súvisiacu klasickú (prototypovú) predstavu bežného používateľa jazyka, ktorý problematiku skúmania jazyka (a to najmä gramatických disciplín) a jeho fungovania (napr. variantnosť morfológických tvarov) často stotožňuje práve s pravopisom. Prototyp prototypu v tejto súvislosti naznačuje výrok používateľa: „*Neviem gramatiku, lebo mám problém s písaním joty a ypsilonu.*“

d) Keďže komunikácia prebieha dvomi základnými spôsobmi (akusticko-auditívny a opticko-vizuálny typ komunikácie), spracúvanie problematiky morfologickej kodifikácie sa nemôže zaobiť bez presahu do oblasti kodifikácie ortografie a ortoepie (porov. *Pravidlá slovenskej výslovnosti*, 1984, 1988, 1996; PSV). Hoci korešpondencia vo vzťahu fonéma – graféma v slovenčine predstavuje vysoké percento (87 %; Sabol, 1989), predsa len sa ponúka nie nezaujímavý priestor na výskum symetrie a asymetrie ortoepie

a ortografie. Odraz tohto vzťahu v analogistických a/alebo anomalistických kodifikačných riešeniach má svoj dosah na ostatné jazykové subsystemy, predovšetkým na morfológický (ale aj na slovotvorný) podsystém. Výrazné a pre nás výskumne zaujímavé sú tieto procesy napr. pri morfológickej adaptácii prevzatých lexikálnych jednotiek (pozri Gianitsová-Ološtiaková, 2008).

V predloženom texte sa zameriame na niektoré teoretické východiská uvedenej problematiky.

1 Analógia a anomália v jazyku, analogizmus a anomalizmus v jazykovede

Analógie a anomálie sú imanentnou súčasťou jazykových štruktúr. Je preto prirodzené, že táto skutočnosť je v úvahách o jazyku permanentne prítomná. Jej zárodky možno nájsť už v staroindickej jazykovede (otázka prirodzenosti alebo konvenčnosti vzťahu medzi výrazom a významom, porov. Ondruš, 1975a, s. 77). Ústrednej otázke anomálnosti (arbitrážnosti, konvenčnosti, neusporiadanosti, nesystémovosti) vz. analogickosti (kauzálnosti, motivovanosti, usporiadanosti, systémovosti) sa venovalo mnoho pozornosti aj v starogréckej filozofii (keďže jazykoveda ako samostatná vedná disciplína neexistovala), a to postulovaním protikladu *fysei* – *thesei*. Podľa teórie *fysei*, ktorej pôvodcom je Herakleitos z Efezu, reč vznikala prirodzeným spôsobom, napodobňovaním prírodných vlastností vecí. Medzi zvukom, resp. významom a denotátom je teda príčinný, kauzálny vzťah. Podľa teórie *thesei*, za autora ktorej sa pokladá Demokritos z Abdéry, jazyková forma nie je prirodzeným odrazom denotátov, ale utvorila sa na základe spoločenskej dohody, konvencie. Tento spor tvorí jednu z najvýznamnejších otázok starogréckej filozofie. Zaoberajú sa ním napríklad Platón v diele Kratylos (idealistický Platón sa prikláňa skôr k *fysei*); Epikuros, ktorý sa snaží o skĺbenie týchto dvoch princípov; Aristoteles, ktorý stojí na strane *thesei*, a ďalší (porov. Ondruš, 1975a, s. 78 a n.; Heinz, 1978, s. 27 a n.; Černý, 1996, s. 62).

V stredoveku sa táto otázka rieši aj v rámci sporu o univerzálie (realisti vz. nominalisti). Realisti (napr. Anselm z Canterbury, Duns Scott) uznávali, že skutočné sú aj všeobecné pojmy (idey) – *fysei*. Nominalisti (napr. Pierre Abélard, William Occam) zastávali názor, že reálne a prvotne existujú iba veci (denotáty), kým pomenovania (jazyk), teda všeobecné pojmy samostatne neexistujú – *thesei* (Černý, 1996, s. 75; Heinz, 1978, s. 80 a n.).

Protiklady *fysei* – *thesei* a realizmus – nominalizmus reflektujú názory na vzťah jazykových jednotiek (ich formy a obsahu) k denotátom, čo sa v súčasnej terminológii od F. de Saussura pomenúva protikladom **arbitrárnosť** – **motivovanosť** jazykového znaku. Slovo tvorne nemotivované slová, pri ktorých neexistuje odpoveď na otázku *Prečo sa X volá tak?* (Furdík, 1993, 2004), sú v tomto ohľade **anomálne**, axiomatické, značkové (V. Mathesius) prvky. Vzťah medzi formou a obsahom je pri nich daný len konvenciou. Na druhej strane slovo tvorne motivované (opisné) slová sa vytvárajú na základe existujúcich pomenovaní a modelov, možno pri nich pozorovať horizontálnu (vzťah motivant → motivát) i vertikálnu (príslušnosť do slovo tvorného typu) líniu, ktorá sa prejavuje v existencii slovo tvornej **analógie** a možnosti analogickej slovo tvorby (Furdík, 1993, s. 52 – 59).

Aj mladogramatická jazykoveda pracovala s pojmom analógia. Postulovala tézu o nevyhnutnosti fonetických zákonov: Ak sa určitá hláska v istom kontexte a v danom období zmenila, muselo k tejto zmene dôjsť vo všetkých slovách, kde sa táto hláska vyskytovala v rovnakom okolí. Táto zákonitosť mala podľa mladogramatikov jedinu výnimku, ktorou bola analógia. Napr. z lat. *amat* > franc. *aime*, z lat. *amare* > predpokladáme franc. tvar *amer*, ale podľa tvaru *aime* vznikol analogický tvar *aimer* (Černý, 1996, s. 105).

V Encyklopédii jazykovedy (EJ, 1993, s. 64) sa **analógia** charakterizuje ako „*pripodobnenie jazykových výrazov už jestvujúcim výrazom, a to pôsobením takých prvkov jazyka, ktoré tvoria pravidelnejší, produktívnejší a frekventovanejší model. Dôsledkom je vyrovňovanie smerom k pravidelnosti*“. V Encyklopedickom slovníku češtiny (ESČ, 2002, s. 37) sa uvádza: „*V novodobej lingvistike (predovšetkým v historicko-porovnávacej jazykovede) pripodobnenie jedného výrazu druhému výrazu..., prípadne vytvorenie nového výrazu podľa staršieho výrazu; u starovekých gréckych (a rímskych) bádateľov sa v spore o základný princíp jazykovej štruktúry staval analógia (pravidelnosť) k anomálii (nepravidelnosti). Naproti tomu **anomália** sa charakterizuje ako „odchýlka od jazykových pravidiel rôzneho druhu založených na analógii*“ v ESČ (s. 40); v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (2004) sa význam slova anomália vysvetľuje prostredníctvom synonymného výrazu nepravidelnosť.¹

Aj uvedené charakteristiky implikujú, že existencia analógie a anomálie v jazykových štruktúrach je vzájomne úzko prepojená. Analogickosť si uvedomujeme prostredníctvom anomálnosti a naopak. Je preto nesporným faktom, že v jazyku existujú,

¹ V EJ sa heslo anomália/anomálnosť nenachádza.

vo vzájomnej súčinnosti i konfliktnosti, obidva tieto princípy (porov. ďalej). V tejto súvislosti sa ako zaujímavé javia napr. otázky typu: *Prečo nie je jazyk stopercentne analogický? Prečo v ňom majú svoje miesto aj nepravidelnosti?*

Považujeme za účelné rozlišovať na jednej strane analógiu a anomáliu ako jazykové fakty a na druhej strane lingvistické reflexie o týchto javoch. V prvom prípade budeme používať klasickú terminologickú dichotómiu **analógia (analogický) – anomália (anomálny)**, v druhom prípade navrhujeme pracovať s dvojicou **analogizmus (analogistický, analogista) – anomalizmus (anomalistický, anomalista)**. Budeme preto pracovať s takýmto terminologickým aparátom:

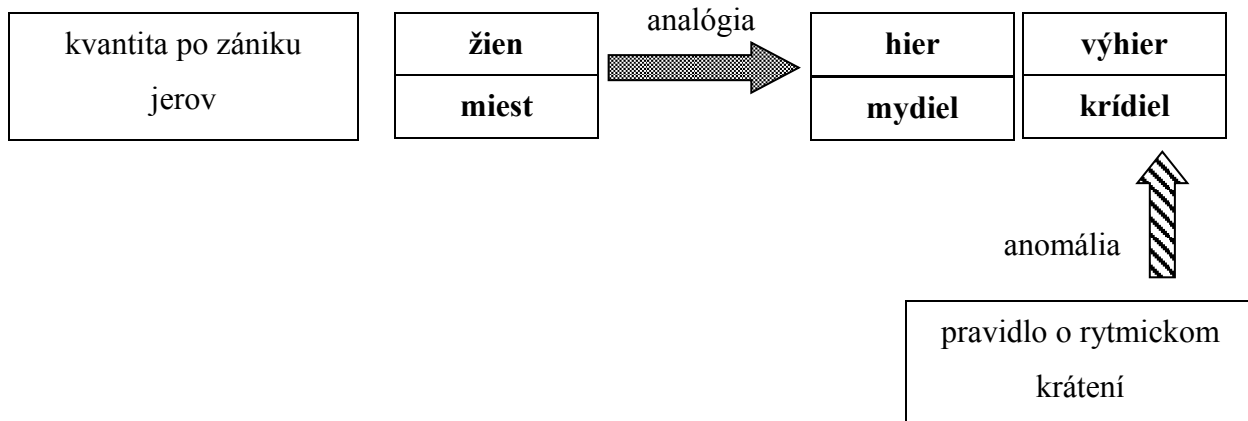
jazyková skutočnosť	prístup jazykovedcov
<i>analógia – analogický – analogickosť</i>	<i>analogizmus – analogistický – analogista</i>
<i>anomália – anomálny – anomálnosť</i>	<i>anomalizmus – anomalistický – anomalista</i>

Medzi uvedenými dvojicami pritom neexistuje úplná symetria: jazyková analogickosť – anomálnosť sa do lingvistických reflexií premietajú rozličnými spôsobmi. Do pozornosti sa napríklad ponúka otázka, na ktorú viackrát poukázali J. Horecký (napr. 1989, 1995, 1997), J. Dolník (napr. 1997b, c, 1999, 2007) (ale aj iní), a tou je jazyková relatívnosť statusu analogickosti a anomálnosti. Nie je vždy jednoznačné, čo je v jazyku prejavom pravidelnosti a čo prejavom nepravidelnosti; porov. napr. výklady J. Horeckého (1995, 1997) o slovách *doktorand – doktorant*, *hranolky – hranolčky* či články L. Dvonča (1997) a M. Ološtiaka (2001) o formách *zmena – smena*.

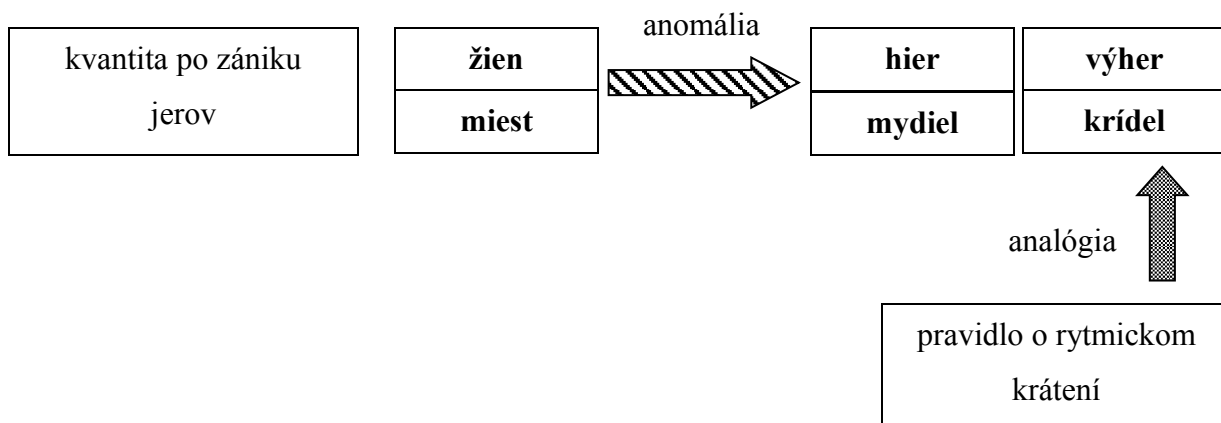
Právom sa upozorňuje na to, že niekedy sa kodifikačné kroky uskutočňujú síce v mene systémovosti, pravidelnosti, analogickosti, ale zabúda sa pritom na to, že tzv. nepotrebné výnimky môžu byť z iného zorného uhla takisto pravidelné, analogické. Inak povedané, systémovosť sa dokumentuje len na základe vybraných analógií. Ďalším typickým príkladom neadekvátneho kodifikačného riešenia jazykového problému (ak sa jednostranne chápe analogickosť) predstavuje odstraňovanie tzv. výnimiek z pravidla o rytmickom krátení v ponovembrových vydaniach *Pravidiel slovenského pravopisu* (literatúra na túto tému je značná, porov. napr. práce L. Dvonča, Ľ. Ďuroviča, J. Horeckého, J. Kačalu, M. Považaja, J. Sabola, M. Sokolovej, zborník *Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach* (2005) a i.). V tejto súvislosti sa do pozornosti ponúka otázka: Možno kodifikované podoby *doktorand*, (pracovná) *zmena*, *mliekar* jednoznačne hodnotiť ako prejav jazykovej analógie, pravidelnosti, analogizmu a podoby *doktorant*, *smena*, *mliekár* ako prejavy anomálie, nepravidelnosti, anomalizmu?

Nazdávame sa, že je potrebné brať do úvahy skutočnosť, ktorá sa vyjadruje pojmami „analogický anomalista“ a „anomalistický analogista“ (Sabol, 2007, s. 33) a jazykové prejavy analógie a anomálie hodnotiť nie v zmysle „ide o analógiu/anomáliu“, ale skôr v zmysle „ide o analógiu/anomáliu s ohľadom na...“. Jazyková jednotka alebo jav môže byť z uhla pohľadu X analogická a z uhla pohľadu Y anomálna; porov. napr. tvary G. pl. feminín a neutier, typ *výher/výhier*, *krídel/krídiel* (Žigo, 2003b, s. 90 – 91):

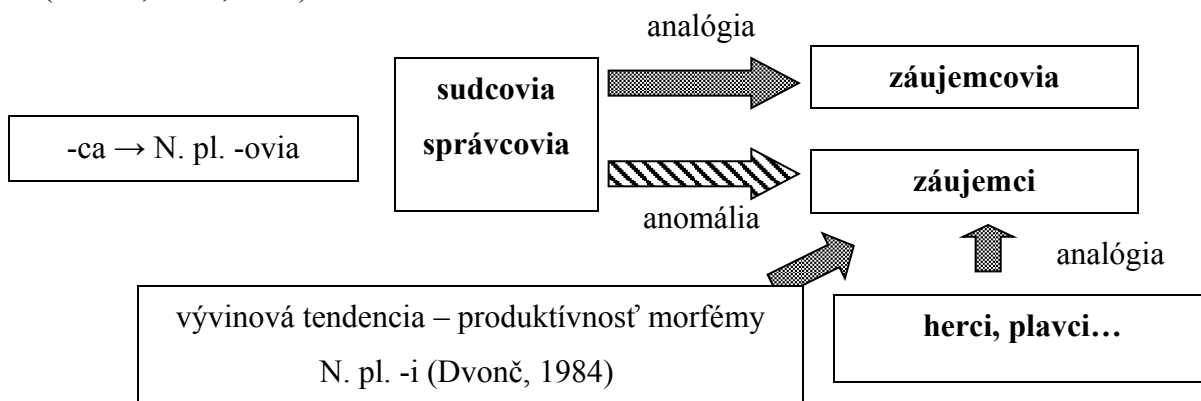
a) analógia v smere *žien – hier – výhier*

b) anomália v smere *žien – hier – výher*

Podobne možno uvažovať v prípadoch dvojtvarov N. pl. *záujemcovia/zájemci* (Dolník, 2007, s. 35):

Tu sa ukazuje, že sociolingvisti, resp. všetci jazykovedci, ktorých ambíciou je skúmať a rešpektovať používateľa jazyka a jeho pragmatickú logiku, sa nemusia považovať len za anomalistov, keďže určenie ústrojnosti, systémovosti, ako na viacerých miestach podčiarkuje J. Dolník (monograficky napríklad 2007), nie je také jednoznačné (porov. ďalej).

2 Kodifikácia – systém – norma – úzus

M. Považaj (1997, s. 130) definuje **kodifikáciu** takto: „*Jazykovú kodifikáciu spisovného jazyka chápeme ako inštitucionalizované zachytenie normy spisovného jazyka v normatívnych, resp. kodifikačných príručkách, ktoré má záväznú platnosť pri komunikácii v spisovnom jazyku.*“ V EJ (s. 239) sa kodifikácia charakterizuje ako „*súbor pravidiel a predpisov na používanie spisovného jazyka (jeho jazykovej normy) v istom období, záväzných pre používateľov daného spisovného jazyka*“. V ESČ (s. 216) sa heslo kodifikácia začína takto: „*Obsahom kodifikácie jazykovej normy je vedecké poznávanie a potvrdenie objektívne existujúcej normy spisovného jazyka a zachytenie výsledkov poznávacej činnosti v slovníkoch, gramatikách, pravopisných a výslovnostných pravidlách alebo iných príručkách.*“ V oboch encyklopédiách sa ďalej zdôrazňuje viazanosť kodifikácie na spisovnú varietu národného jazyka a osvetľuje sa vzťah kodifikácie k systému, norme a k úzu.

Slovenskú jazykovú a jazykovednú situáciu možno hodnotiť ako „*kodifikačne veľmi citlivú*“. Otázke spisovnosti sa pripisuje veľký význam. Tomu zodpovedá aj pozornosť lingvistov, ktorá sa tomuto javu venuje (napr. spisovná norma, jazyková kultúra, vzťah normy a kodifikácie, ale aj množstvo vedeckých i populárno-náučných článkov, v ktorých sa poukazuje na porušovanie spisovnej normy). Na túto tému bolo publikovaných množstvo štúdií a článkov, viacero knižných prác a konferenčných výstupov.² Pomerne pokojná, nekonfliktná hladina jazykovedného bádania sa na Slovensku vehementnejšie rozčereje práve pri problémoch spisovného jazyka; najnovšie porov. napr. diskusno-polemické štúdie v časopise Slovenská reč uverejňované od druhej polovice 90. rokov 20. storočia.

S istou dávkou zjednodušenia možno konštatovať, že v slovenskom jazykovednom prostredí sa na sklonku 20. storočia vyprofilovali dva základné prúdy: „**normativistický**“ a

² Kultúra spisovnej slovenčiny (1967), Z teórie spisovnej slovenčiny (1979), Aktuálne otázky jazykovej kultúry v socialistické spoločnosti (1979), Jazyková politika a jazyková kultúra (1986), Spisovná slovenčina a jazyková kultúra (1995), Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia (v tlači). Materiály z konferencie o norme spisovného jazyka z roku 1955 boli publikované v časopise Slovenská reč (1955, č. 4).

sociolingvistický (Ondrejovič, 1997). Sociolingvistický prístup sa v slovenských podmienkach profiloval postupne ako alternatíva k tradičnému autoritárskemu typu normovania a kodifikovania spisovnej slovenčiny (k dejinám sociolingvistického bádania na Slovensku porov. Ondrejovič, 2008). Tieto dve názorové skupiny prakticky korešpondujú s charakteristikou J. Dolníka (1997), ktorý uvažuje o deduktívnom a pragmatickom štandarde,³ resp. o **reflexívnej a pragmatickej** logike, uplatňujúcej sa pri nazeraní na jazykové javy (Dolník, 1999).

V kodifikačnej praxi sa, napriek výrazným a argumentačne dôkladne podloženým hlasom „sociolingvistov“, nateraz presadzuje „normativistický“ prístup. Vysvetlenie tohto javu ponúka J. Dolník (2004, s. 44 a n.), ktorý vo svojej interpretácii vychádza zo širších historických a sociálnopolitických podmienok vývinu slovenského etnika, ako aj zo sociálno-psychologických faktorov vo vývine jazykovedného myslenia na Slovensku. Dejinné skúsenosti slovenského národa sú popretkávané neustálymi emancipačnými snahami v rámci rozličných štátnych útvarov (Uhorsko, resp. Rakúsko-Uhorsko, Československo). Realizátorom týchto snáh bola národne orientovaná elita, pričom integrálnu, ba elementárnu súčasť týchto snáh predstavovalo kultivovanie spisovnej slovenčiny:

„Kodifikátor ako jeden z reprezentantov elity pútal na seba pozornosť aktívnych používateľov spisovného jazyka ako subjekt, ktorý je povelaný zjednotiť jazykové spoločenstvo a určiť základné smernice pre jazykové správanie národného spoločenstva. Pestovala sa tradícia elitárskeho kodifikátora a upevňoval sa elitársky kodifikačný model, v ktorom kodifikátor vystupuje ako suverénny a rešpektovaný preskriptor“ (Dolník, 2004, s. 44 – 45).

V predkulminačnej fáze demokratizácie spisovného jazyka⁴ vzhľadom na politické a kultúrno-spoločenské podmienky tento obranársky a ochranársky postoj bol dobovo opodstatnený. Vo fáze, keď sa spisovná slovenčina dostala do postkulminačného obdobia, prirodzenosť striktne direktívnych kodifikačných intervencií sa oslabila, avšak tradícia takéhoto kodifikačného prístupu sa udržiavala aj v socialistickom Československu (súladi s direktívo-centralistickým riadením štátu) a udržiava sa aj po vzniku samostatnej Slovenskej republiky (pod záštitou proklamovaného ohrozenia spisovného jazyka v liberálnych spoločenských podmienkach). Nezanedbateľný nie je ani fakt, že

³ Pojem hodnotiaci štandard je východiskom Dolníkovho uvažovania o kultúre spisovnej slovenčiny. Hodnotiaci štandard je v jeho poňatí veličina, ideál, vzor, podľa ktorého sa hodnotí jazyková úroveň komunikátov.

⁴ V čase, keď spisovný jazyk ešte neovládala podstatná časť obyvateľstva.

v súčasnosti „*autoritatívny kodifikátor má oporu aj v tom, že konformnosť s centrálno-direktívnym riadením zanechala isté stopy a časť používateľov sa správa v tomto duchu*“ (Dolník, 2004, s. 46).

Kodifikácia je bezprostredne prepojená s jazykovým systémom, jazykovými normami a úzom. Spomedzi mnohých definícií **jazykového systému** odcitujeme aspoň dve – všeobecnejšiu od J. Horeckého a konkrétnejšiu, na jazyk zacielenú definíciu V. Krupu:

1) „*Systém je inventár prvkov spätých istými vzťahmi, resp. hierarchická sieť vzťahov medzi prvkami alebo skupinami prvkov daného objektu*“ (Horecký, 1978, s. 43).

2) „*Jazyk je systém, presnejšie supersystém navzájom prepojených, hierarchicky usporiadaných systémov a podsystémov, ktorý podlieha istým diachronickým zmenám, neprestajne sa vyvíja a je relatívne otvorený, a to nielen smerom k objektívnej realite, ale aj smerom k iným jazykom*“ (Krupa, 1974, s. 17). Blížšie o chápaní systémovosti v jazyku porov. Jirsová (1989); Solncev (1981).

Úzus sa v EJ (s. 468) definuje ako „*skutočný stav v používaní istého jazyka, istej formy jeho jestvovania alebo istého štýlu. ... Úzus sa môže uplatňovať aj v nárečiach a iných formách jestvovania národného jazyka. Osobitné miesto má spisovný úzus, rovnaké, pravidelné používanie spisovných prostriedkov.*“

Jazykovú normu charakterizuje J. Horecký ako „*pravidlo pre jazykové správanie, ktoré umožňuje rozlíšiť, čo je v danom jazykovom výraze správne, vhodné a čo nesprávne*“ (Horecký, 1982, s. 70). Jazyková norma sa podľa I. Nebeskej (1989, 2003) vyznačuje týmito vlastnosťami: inherentnosť, implicitnosť, záväznosť, ustálenosť a variantnosť.

a) *Inherentnosť* odráža fakt, že norma je vnútornou súčasťou jazyka (otvára sa otázka vzťahu norma – systém, norma – jazyk; Nebeská, 2003, s. 51).

b) *Implicitnosť* sa zdôrazňuje vo vzťahu k explicitnej kodifikácii. Normovanosť jazyka si teda bežní používatelia uvedomujú zväčša len negatívne – pri porušení istej jazykovej normy.

c) *Záväznosť* je prejavom spoločenskej determinovanosti jazykovej normy, pričom záväznosť sa dáva do spätosti s postojmi používateľov jazyka k jazykovej norme (v príspevkoch F. Daneša, Š. Peciara a i., porov. Nebeská, 2003, s. 47). Miera záväznosti sa chápe diferencovane jednak v závislosti od sociálnych skupín používateľov jazyka, jednak vo vzťahu ku komunikačným sféram a situáciám (Peciar, 1978).

d) *Ustálenosť* a *variantnosť* sa chápu v dialektickej spätosti. Ustálenosť sa právom považuje za neoddiskutovateľný, fundamentálny aspekt normovanosti (jazyková norma plní nevyhnutnú stabilizačnú, stmieľujúcu funkciu v jazykovom systéme i v rečovej

realizácii). Na druhej strane kontinuitnosť, permanentný vývin a interakcia jazykových štruktúr vytvárajú nevyhnutné predpoklady na obmeny a premeny jazykovej normy.

Prístupy k jazykovej norme sú rôznorodé a nejednotné (porov. Kočiš, 1979; Horecký, 1982; Šikra, 1990; Nebeská, 2003). Rozličnosť názorov podľa J. Šikru (1990, s. 101) je spôsobená vymedzením „*jazykových noriem z hľadiska rôznych ontologických úrovní ich predpokladaného uplatnenia*“. Autor ďalej poznamenáva, že v chápaní jazykových noriem možno zaregistrovať dva krajné póly. Na jednom z nich sa chápanie noriem približuje k jazykovému systému (zdôrazňuje sa ich spoločenská závažnosť),⁵ v druhom prípade sa chápanie noriem približuje k rečovému úzu (tieto prístupy akcentujú realizáciu jazykových noriem v reči). V tejto súvislosti možno vyčleniť triádu **systém – norma – úzus**, v ktorej ide o všeobecne chápanú jazykovú normu. Pri vyčleňovaní spisovnej normy sa uvažuje o triáde **úzus – norma – kodifikácia**. Postuluje sa dvojaká poloha jazykovej normy (Nebeská, 1992; 2003, s. 26, 39 – 40).

O vývoji názorov na vzťah **norma – kodifikácia** v českej lingvistike (ktorá sa bezprostredne dotýka aj slovenskej jazykovednej situácie) píše I. Nebeská (2003, s. 59 – 62). Konštatuje, že v povojnovom období sa kodifikácia vymedzuje vzhľadom k norme, resp. k spisovnému jazyku. Spisovná norma má objektívny charakter (existuje nezávisle od lingvistov), zatiaľ čo kodifikácia je výsledkom istého stupňa poznania spisovnej normy:

Kodifikáciu možno považovať za jednotu objektívneho (celonárodne platných vlastností jazyka) a subjektívneho (vedeckej poznávacej činnosti). Riadi sa zákonitostami objektívne existujúcich jazykových noriem, ako aj stupňom, možnosťami a zvoleným prístupom a metódami lingvistickej reflexie. Kodifikácia sa chápe ako činnosť aj ako výsledok tejto činnosti. V ďalších prístupoch sa kodifikácia dáva do súvislosti s postojmi k norme a ku kodifikácii a hodnotiacimi kritériami jazykovedcov, ktoré ovplyvňujú kodifikačnú činnosť. Napríklad F. Daneš (1979) upozorňuje na dôležitú funkciu spätnej väzby pri kodifikácii: „*Důležitou složkou této prováděcí etapy⁶ je sledování kodifikačního působení v praxi, hodnocení dosavadních výsledků, reakci uživatelů atd.; a podle těchto zjištění upravovat a měnit dosavadní postup, popř. i samu kodifikaci. Teprve takovéto*

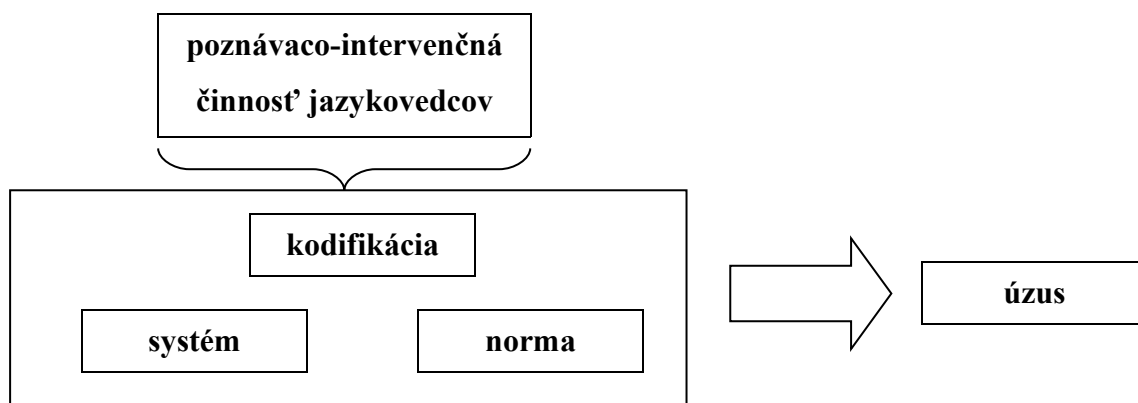
⁵ Porov. napr. definíciu M. Považaja (1997, s. 129): „*Normu spisovného jazyka chápeme ako poznanú a realizovanú časť jazykového systému, ako súhrn zákonitostí a prostriedkov vlastných spisovnému jazyku a prijímaných daným spoločenstvom v istom období ako záväzných, ako stav jazykovej štruktúry v živom spisovnom úze, resp. v jazykovom povedomí jazykovo vzdelaných nositeľov národného jazyka.*“

⁶ Autor svoj výklad začleňuje do kontextu, v ktorom analyzuje jednotlivé etapy kodifikačného postupu. Vyčleňuje tieto etapy: deskriptívnu, regulatívnu, realizačnú (Daneš, 1979, s. 79 – 81).

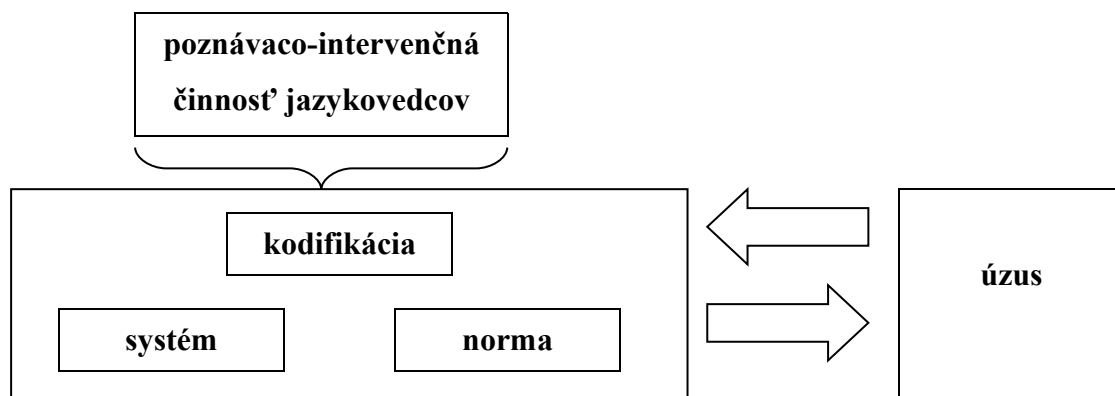
začlenění „zpětné vazby“, reflektující dialektiku celé kodifikačné situace, vytváří z kodifikace účinný nástroj“ (Daneš, 1979, s. 80 – 81).

V tejto súvislosti, ako sme už viackrát poznamenali, sa stotožňujeme s názormi J. Horeckého a J. Dolníka, ktorí kritizujú „normativistický“ prístup slovenskej jazykovej kritiky a kodifikátorov. Ak nadviažeme na citovanú pasáž F. Daneša, vec možno formulovať aj tak, že „normativisti“ v dostatočnej miere neberú ohľad na spätnú väzbu zo strany používateľa jazyka. Pokiaľ ide napríklad o tzv. návratné chyby, jazyková kritika len konštatuje deficit na strane používateľov bez ambície spoznávať motiváciu, prečo používateľ „lipne“ na návratných jazykových „chybách“. Inak povedané, v slovenskom kodifikačnom prostredí sa uprednostňuje postupnosť *kodifikácia* → *norma* → *úzus*, ktorá zodpovedá reflexívnej logike na úkor opačnej postupnosti *úzus* → *norma* → *kodifikácia*, ktorá zodpovedá pragmatickej logike.

Poznávacovo-intervenčnú činnosť kodifikátora normativistu možno zobraziť prostredníctvom tejto schémy:

Sociolingvistickému a pragmalingvistickému uvažovaniu konvenuje skôr postup, ktorý by sa dal vyjadriť takto:

2.1 Používatelia jazyka

V nadväznosti na myšlienky F. Daneša o spätnej väzbe zo strany úzu do hry zásadným spôsobom vstupuje aj vzťah používateľov jazyka k spisovnej norme a jej kodifikácii. S potrebou programovo skúmať používateľov jazyka prichádza J. Dolník (explicitne najmä 1997b). Autor sa neuspokojuje s konštatovaním, že niektoré prvky v rečovom úze sú anomálne, teda v príkrom rozpore (o príkrom rozpore píše najmä tradičná jazyková kritika) so systémom. Prichádza s kritikou jazykovej kritiky (Dolník, 1997c), ktorej vyčíta neflexibilné chápanie systému a systémovosti (v zhode s J. Horeckým), „*podceňovanie používateľov jazyka z hľadiska ich schopnosti primerane si uspokojiť isté jednoduché vyjadrovacie potreby a udržiavať jazykový systém v takom stave, ktorý im objektívne vyhovuje*“ (Dolník, 1997c, s. 30), ako aj nedostatočnú flexibilitu v chápaní funkčnosti.

Do rozporu sa dostáva, slovami citovaného J. Dolníka, globálne systémové myslenie (v neskorších štúdiách používa termín **reflexívna logika**) jazykovedca a lokálne systémové myslenie (**pragmatická logika**) používateľa jazyka. Lingvista pritom neberie do úvahy, že „*jazykový systém sa utváral a rozvíja na podklade systemizácie na lokálnej úrovni, t. j. na podklade vzťahov medzi jazykovými prvkami, ktoré zodpovedajú asociáciám nositeľov jazyka pri používaní týchto výrazov*“ (tamže, s. 31). Jazykovedný kritik zo svojej pozície zvolenej systemizácie upozorňuje napríklad na tzv. návratné jazykové chyby, ktoré sa však z pohľadu pragmatickej logiky a vlastnej systemizácie javia ako funkčné, vhodné, komunikačne bezproblémové (napr. *hrať na husliach – hrať na husle, pre chorobu – kvôli chorobe, hranolčeky – hranolky, záujemcovia – záujemci, od Sone – od Soni, dopyt – dotaz*). Nedostatočná flexibilita v chápaní funkčnosti jazykových prostriedkov podľa J. Dolníka spočíva v nepripravenosti jazykovej kritiky akceptovať reálne potreby nositeľov jazyka, ktoré sa viažu na spisovný jazyk v najrozmanitejších situáciách. „*Autoritatívny kodifikátor*“ – upozorňuje J. Dolník (2004, s. 43) – „*jednoducho buď ignoruje lingvistické poznanie istej zákonitosti v istom rozmere, alebo ním preferovanému rozmeru prisúdi väčší význam a svoju preferenciu prezentuje v kodifikačných dielach*.“

J. Dolník (2004, s. 47 – 48) v odpovedi na otázku, aké sú následky autoritatívnosti kodifikácie v slovenských podmienkach, spomína sústavné zneisťovanie používateľa, ktoré vplýva na jeho prirodzené jazykové sebavedomie a posúva ho vo vzťahu ku kodifikátorovi do subordinatívnej pozície. Vonkajším prejavom neistoty sú podľa J. Dolníka otázky typu *Vyslovil som to správne?, Použil som spisovné slovo?* (podrobne o **jazykovom**

sebavedomí porov. Dolník, 2003a). K týmto otázkam možno pripojiť typické reakcie bežného používateľa, keď sa dozvie, že jeho komunikačným partnerom (v bežnej, neformálnej a neoficiálnej komunikačnej situácii) je lingvista, príp. učiteľ slovenčiny: „*Vy ste jazykovedec/slovenčinár? Tak to musím začať hovoriť spisovne / to by som mal dávať pozor, či hovorím spisovne.*“

Podľa nášho názoru treba spomenúť ešte jeden aspekt, súvisiaci s následkami spomínanej autoritatívnosti. Intervenčné autoritárske kodifikačné kroky, realizované pod egidou reflexívnologickej systémovosti a analógie, bez zreteľa na prirodzenú jazykovú kompetenciu vychádzajúcu z pragmatickologického zaobchádzania s jazykom (Dolník, 2007), vyúsťujú až do rezistencie, nedôvery voči platnej kodifikácii. To sa okrem iného pretavuje do nedôvery voči jazykovedcom, ktorí sú za kodifikáciu zodpovední.

Autoritatívny prístup teda vyúsťuje do devalvácie prirodzenej autority kodifikácie. Jazykovedci sa považujú za tých, ktorí prikazujú, čo sa môže a čo sa nesmie používať, jazykovedci sú tí, ktorí vymýšľajú jazykové pravidlá a slová. Od takéhoto postoja je len krôčik k tvorbe jazykových mýtov typu *lezúň, hovník, chrbtiak, vopcháčik, podstrešnica, chorobnica* a reakcií typu „*Jazykovedci sú tvorcovia hovníkov a pod. nezmyselných slov*“⁷. V krajne vyhrotenej, fundamentálnej, ale, žiaľ, nie až takej okrajovej podobe sa jazykovedná komunita pokladá za skupinu darmožráčov, ktorí sú živí z daní všetkých občanov. Zopár príkladov z diskusných fór na internete, ale aj z tlače:

a) „*Parafrázujúc film Vtedy na západe, tento ústav mlčí vtedy, keď by mal hovoriť a hovorí, keď by mal mlčať. Kedy by mal mlčať? Napríklad pri zaradení slova hovník medzi spisovné tvary. Pohovka či gauč sú out, podľa jazykovedcov je in hovník. To nie je všetko. Tvorcovia hovníkov ľudí zaprisahali, aby sme nehovorili o hranolkách v kelímku, ale o hranolčekoch v tégliku. Do riti aj s ich téglikom, čo je to za blbé slovo? Keby aspoň vymysleli "nevravča" namiesto "nemluvňa", tak nepoviem nič, ale takýmto spôsobom bojovať proti čechizmom? Hovadín vychádzajúcich z nami plateného ústavu je neúrekom. ... Skrátka a dobre. Treba mať na pamäti, že nie všetko, čo vyjde z inštitúcie, ktorá je jedinou oprávnenou autoritou, je naozaj múdre. Je aj veľa blbostí.*“⁸

b) „*Hovník, nosočistoplenka a podobné výrazy sú výsledkom abnormálnych snáh jazykových puristov odstrániť zo slovenčiny všetky slová, ktorých cudzí (predovšetkým český) pôvod boli vo svojej duševnej obmedzenosti schopní vysledovať.*“⁹

⁷ Porov. názov článku v denníku Korzár (28. 9. 2004): *Za euro, eurach, eurách a tvorcach hovníkov*. V tele článku nájdeme takúto vetu: „Čo robili jazykovedci za peniaze daňových poplatníkov doteraz? Vymýšľali hovníky?“

⁸ <http://www.cassovia.sk/korzar/archiv/clanok.php3?sub=28.9.2004/1858PA> (5. 4. 2009).

⁹ <http://www.sme.sk/c/3635406/slovencina-nie-je-najtazsim-jazykom-na-svete.html> (5. 4. 2009).

c) „V platných pravidlách slovenského pravopisu máme napríklad prakticky nikomu nič hovoriace slová – chrbtiak, lezuň či hovník.“¹⁰

d) *Hovník a pod. sú obyčajné hoaxy, ktoré zľudovali ako vtipná odozva na občas prihorlivú prácu jazykovedcov v SAV. Sú to podobné vtipy ako nemseremed (mad'. osa) helikopter pokojowy (pol'. ventilátor).*

e) [Jazykovedci] *su lenivi, to co maju robit (slovníky) nerobia, to co nemaju, radit nam ako kecat, to robia neustale.*

f) *Lezuň malo byť batola ale aj napr jask mal byť tunel a pod. proste sa pani v jazykovednom ustave LŠ strasne nudili.*

g) ... *dôležité je, že v JULS slová vymýšľajú a presadzujú ich totalitným spôsobom. Žiadne, ľudia používate toto a my navrhujeme iné, vyberte si, ale toto slovo, ktoré sme vymysleli, je spisovné a tamto, čo používate je nespisovné a kto bude pokračovať v jeho používaní porušil zákon 270 o štátnom jazyku.*¹¹

Bežný, ale aj profesionálny používateľ pokladá jazykovedcov za jednoliatu komunitu. Tá je vnímaná najmä cez prizmu spoločensky viditeľných kodifikačných aktov, ku ktorým používateľ jazyka zaujíma aj negatívny postoj. V tomto ovzduší sa ťažko vysvetľuje, že jazykovedný svet nie je jednofarebný, že aj tu, ako v každej vede, prebiehajú diskusie o mnohých témach vrátane prístupov ku kodifikačnej činnosti. Keď abstrahujeme od mnohých insitností v metajazykovom uvažovaní bežného používateľa (tie sú zreteľné aj v uvedených príkladoch), na povrch vystupuje závažný fakt spomínanej nedôvery až odporu voči jazykovednej práci. Ba čo viac, často sa pochybuje o jej zmysle. Pošramotená povest' jazykovedcov je skutočnosť, pred ktorou by lingvistická komunita nemala zatvárať oči. Používateľ jazyka jednoducho nemá pocit (jeho skúsenosť s kodifikáciou je negatívna),¹² že by ho „normativistický“ kodifikátor považoval za partnera, inak povedané: že by rešpektoval jeho pragmatickú logiku s vlastnými systemizáciami, s vlastnými analógiami.

Predchádzajúce odseky ponúkajú aktuálne otázky vzťahu jazykovej kultúry, jazykových noriem, úzu a kodifikácie: Aký je vzťah používateľov jazyka ku kodifikácii? Akým spôsobom a čo používateľ vníma ako anomáliu a čo pokladá za analógiu

¹⁰ <http://www.rkhlask.sk/?ro=2003&ci=03&cl=16> (Ružomberský hlas, 2003/3) (5. 4. 2009).

¹¹ <http://blog.sme.sk/diskusie/1146390/6/5194291/Slovenscina-nie-je-najtazsim-jazykom-na-svete.html#5194291> (5. 4. 2009); <http://diskusie.sme.sk/diskusie/966090/1/Gramatika-nasa-slovenska.html> (5. 4. 2009)

¹² Nejde pritom o to, že by všetky skúsenosti s kodifikáciou mali byť nevyhnutne negatívne. Stačí, keď sa používateľ jazyka stretáva s disproporciou medzi svojím jazykovým vedomím a kodifikáciou v bode (v bodoch), o ktorom (o ktorých) je presvedčený, že jeho (pragmatická) logika nemôže zlyhať. Kodifikácia ho presvedča o opaku, čo môže viesť k frustrácii a rezignácii.

v jazykovom systéme, v reči a v kodifikácii? Ako sa vníma súlad a nesúlad medzi kodifikáciou a normou, kodifikáciou a úzom? Tu kdesi, nazdávame sa, mohla vzniknúť potreba skúmať používateľa jazyka, na ktorú v početných štúdiách upozorňuje J. Dolník (porov. vyššie).

3 Chronologický prierez slovenskými kodifikáciami – odraz dynamiky v jazyku

Pri uvažovaní o princípoch kodifikačných aktov v dejinách slovenského jazyka sa nevyhneme uvažovaniu o kategórii času, o vývine, dynamike jazyka.

Pojem času možno objasniť z filozofického hľadiska. Ako jedno z prijateľných východísk sa nám v tomto prípade javí vnímanie času ako preukázateľnej formy, v ktorej vnímame zmeny. Vychádzame pritom z Aristotelovej tézy, že „čas je miera všetkého pohybu“ (Delfová a kol., 2003, s. 50 – 51). Pre naše uvažovanie má význam vnímať čas ako deliteľnú a merateľnú priamku, ktorá smeruje od minulosti k prítomnosti, pokračuje do budúcnosti a je nekonečná. S časom sa teda spája pojem pohybu a nevyhnutný je i priestor, keďže možno povedať, že čas sa nedá postihnúť v čistej podobe. Naše skúsenosti s vnímaním času sa totiž viažu na istý predmet, osobu, spomienku, zážitok (Delfová a kol., 2003, s. 49), teda aj na taký objekt, akým je jazyk. Na druhej strane je čas vnímaný aj ako základná formálna podmienka existencie javov vôbec. Už I. Kant považuje čas (i priestor) za čistú formu nazerania, ktorá spočíva v ľudskom ume. Fenomenológia zas k charakteristickým vlastnostiam času pridáva jeho usporadúvajúcu funkciu. Ako základné vlastnosti času možno teda vymedziť jeho objektivnosť, univerzálnosť, relatívnosť, ale aj ďalšie vlastnosti ako homogénosť, izotropnosť, usporiadanosť, jednosmernosť, spojitosť, jednorozmernosť, nekonečnosť (Dubnička, 1986). Vzhľadom na našu tému nás zaujíma najmä aspekt relatívnosti, ktorý možno vnímať pri sledovaní zmien, dynamiky jazyka a s tým takisto aj s rôznym vnímaním jazykovej situácie pri kodifikačných aktoch.

Z toho pre nás vyplýva aj dôležitosť ďalších pojmov spätých s časom: 1. Pojem vývinu, ktorý sa chápe ako postupnosť foriem. 2. Pojem dynamiky, ktorý v newtonovskom zmysle možno chápať ako pohyb telies vplyvom síl. Aj keď v druhom prípade ide o fyzikálnu formuláciu, upozorňuje nás na dôležitý fakt, že to, ktorá z vývinových možností sa rozvinie, závisí od vnútorných i vonkajších faktorov. Preto nemôžeme súhlasiť s bergsonovským názorom, že „čas je čisto subjektívna kategória, je výrazom nezadržateľného toku úplne rovnorodých a rovnocenných javov, ktorý prúdi našim

vedomím“ (Delfová a kol., 2003, s. 51). Ak spoločnosť, kultúru a jazyk chápeme ako objekty v čase, nevyhnutne si uvedomujeme, že ich charakter ovplyvnili mnohé skutočnosti a že sa ovplyvňujú aj navzájom, slúžiac si ako faktory vnútorných zmien. Dejiny, spoločenský vývin a kultúra ovplyvnili jazyk a jazyk tiež spätne ovplyvňuje kultúru i spoločenský vývin, najmä keď si uvedomíme, že aj naše porozumenie svetu prebieha v pojmoch, teda v jazyku. C. Hagége (1998) pripomína, že jazyky môžu vydávať svedectvo o jednotlivých etapách vývoja ľudskej spoločnosti, o jej predstavách na základe stôp, ktoré v jazyku spoločnosť zanechala.

Ak by sme uvažovali o čase spoločenskom a čase jazykovom, možno povedať, že ich spájajú „jemné putá spletené z výrazných asymetrií“ (Hagége, 1998, s. 275). Aj keď nemožno stotožniť jazyk a spoločnosť, uvedomujeme si, že jazyk sa spoločnosti prispôsobuje. Najvýraznejšie to vnímame v slovnej zásobe. Hagége tu priamo hovorí o „múzeu ideológií“, no i gramatika sa prispôsobuje sociokultúrnym zmenám v čase, ako ukážeme v tejto práci.

Túto skutočnosť si uvedomoval aj L. Dvonč, ktorý v úvode k monografii *Dynamika slovenskej morfológie* (1984) uvádza, že opis stavu jazyka v istom období nemôže existovať bez vnímania a rešpektovania časovej proporcionality (Dvonč, 1984, s. 12). Ďalej zdôrazňuje, že „povahu jazyka môžeme najlepšie odhaliť tak, že ho najprv skúmame v istých časových prierezoch, v istých zreteľne vydelených obdobiach (synchronicky) a potom výsledky rozboru jednotlivých časových prierezov (období) porovnávame, pričom sledujeme nie jednotlivé izolované javy, ale jazyk v celosti alebo jednotlivé javy s prihliadnutím na ich miesto v systéme jazyka alebo parciálnej zložky jazyka (subsystému)“ (Dvonč, 1984, s. 13).

Teda aj L. Dvonč zdôrazňuje, že variácie (zmeny) a systém si neodporujú. C. Hagége (1998) tiež zdôrazňuje, že variácie patria k norme jazyka. „Vo chvíli, keď sa deti učia základným jazykovým štruktúram, učia sa zároveň brať na vedomie i zmeny v jednotlivých registroch. Zmena je jazyku vlastná, patrí k používaniu jazyka.“ (Hagége, 1998, s. 280) V zhode s R. Schoberovou preto vnímame systém a vývin ako dva spojené pojmy. „Systém je nevyhnutne daný ako vývin, ... vývin má nevyhnutne charakter systému“ (Schoberová, 1973, s. 40).

Aj v tradičnom lingvistickom uvažovaní, ktoré má svoje východiská v pražskej škole, sa jazyk chápe ako dynamický, otvorený systém, ktorý zastáva v danom jazykovom spoločenstve isté funkcie. I keď primárnou vlastnosťou systému je organizovanosť, neprestáva byť v pohybe. J. Vachek (1970, s. 111) v tejto súvislosti hovorí o nemožnosti

konečného stavu, dokonalého vyváženia systému. Je teda namieste uvažovať o istých dynamických procesoch v systéme, resp. v štruktúre jazyka.

Štruktúru tradične definujeme ako systém vzťahov alebo inak povedané, štruktúra je definovaná svojím obsahom, ktorý tvoria formy rozvoja prvkov systému, teda de facto štruktúra dáva možnosti vývinu, je príčinou potenciálnej dynamiky v systéme. Termín dynamika teda chápeme ako pohyb, resp. napätie medzi konštantnými stálymi prvkami a prvkami ustupujúcimi alebo prenikajúcimi, postupujúcimi, progresívnymi.

V oblasti morfológie ako náuky o gramatických tvaroch slov zaznamenávame najvýraznejší pohyb v jej formálnej časti, zachytávajúcej zákonitosti a opisujúcej systém deklinácie a konjugácie. Výstižný opis formálnej morfológie podala v súčasnom postkulminačnom (Dolník, 2004) období *Morfológia slovenského jazyka* (MSJ, 1966). Zároveň vnímala dynamiku v jazyku a bola jej venovaná aj kapitola napísaná J. Ružičkom. Treba spomenúť aj monografiu L. Dvonča *Dynamika slovenskej morfológie* z roku 1984, ktorá podala komplexný opis synchronného pohybu v tvaroslovnej sústave. Aj v tejto práci možno pozorovať uplatňovanie analogistických a anomalistických princípov. Od jej vydania môžeme registrovať niekoľko ďalších relevantných, i keď čiastkových príspevkov k problematike dynamiky morfológie v časopisoch *Kultúra slova* a *Slovenská reč*. V rámci výskumu jazykového vedomia (Šikra, 1991), boli uskutočnené niektoré sociolingvistické analýzy morfológických variantov (Bosák, 1992, 1993) i kolísania vo flexii (Buzássyová, 1991). Tieto poznatky zhŕňa vo svojom príspevku *Vývin morfológie súčasnej spisovnej slovenčiny* J. Dolník (2000), ktorý zároveň naznačuje, že problematika dynamiky sa v minulosti skúmala skôr s využitím deskriptívnolingvistického (systémovolingvistického) prístupu. Budúcnosť však vidí v zameraní sa na explanačnolingvistický prístup, teda na empirické poznanie a vysvetlenie zmien a jazykových zákonitostí (Dolník, 2000, s. 284 – 286). Tu sa opäť vytvára priestor pre analýzu z pohľadu analógie a anomálie, resp. na uplatnenie analogistického a anomalistického princípu pri novej kodifikácii.

Ak vyjdeme z chápania normy ako obrazu tej podoby jazyka, ktorá sa používa všeobecne alebo v prevažnej miere v jazykovom styku používateľov istého jazyka (Dvonč, 1984, s. 13), musíme zaregistrovať a sledovať dynamické procesy, prejavujúce sa na úrovni morfológie variantnosťou gramatických tvarov (Jedlička, 1974, s. 79 – 91). Táto variantnosť je prejavom dynamiky. Môžeme predpokladať, že úsilie o definovanie normy muselo byť aj v minulosti sprevádzané sledovaním dynamických zmien.

Pochopiť podstatu jazyka, jeho systémovú a dynamickú povahu sa najnovšie pokúša P. Žigo (2000) na základe hľadania princípov stavby, vývinu a fungovania jazyka.

Na substantívnom materiáli vymedzuje princípy relatívnosti, vývinu, analógie a ekvivalencie. Pri svojom uvažovaní dospieva k názoru, že rôzne anomálie v deklinácii vyplynuli zo stretu pôvodného formálneho kritéria pre zaraďovanie do deklinačných typov (podľa kmeňov) a nového kritéria, opierajúceho sa o významové (rodové) diferencie. Podstata dynamických tendencií teda podľa neho spočíva v heterogénnom pôvode tvarotvorných prípon jednotlivých vzorov. Uznáva, že popri základných deklinačných vzoroch v každom z nich existuje pod vplyvom variantných prípon ešte ďalší okruh vzorov. Práve opis vzorov a ich okruhov považuje za východisko explanačného prístupu (Žigo, 2003a, s. 10).

Morfologické inovácie v jazyku charakterizuje ako výsledok odstraňovania napätia medzi kodifikovanou podobou a prirodzeným vývinom. Opäť sa dostávame k téze, že vývinové tendencie (analógie), aj keď spôsobujú na medziparadigmatickej úrovni variantnosť tvarotvorných morfémov, treba rešpektovať (Žigo, 2003b, s. 122). Tiež sme presvedčení, že proces neustálych zmien nie je ukončený a súčasný súbor tvarov (ako výsledok úsilia o dosiahnutie ideálneho stavu) je len relatívny (Žigo, 2003a). To nakoniec potvrdzuje aj existencia rôznych kodifikácií v minulosti, ktoré budeme v dizertačnej práci analyzovať.

Prameňom skúmania analogistických a anomalistických riešení pri kodifikáciách nám budú jednotlivé gramatiky slovenského jazyka. Náš výber sme na začiatku ohraničili prvým úspešným kodifikačným aktom – gramatikou A. Bernoláka *Grammatica Slavica* (1790), pokračovať budeme druhou kodifikáciou L. Štúra *Náuka reči slovenskej* (1846) a nasledujúcimi kodifikačnými prácami, príp. gramatickými príručkami, ktoré kodifikáciu substantívnej deklinácie opisujú a ukončíme ju pohľadom na nové opisy deklinačného systému substantív, i keď nie sú kodifikačné (Páleš, 1993; Furdík, 1997; Benko – Hašanová – Kostolanský, 1998; Sokolová, 2007):

- BERNOLÁK, A.: *Grammatica Slavica*. Posonii 1790.
- ŠTÚR, Ľudovít: *Náuka reči slovenskej*. Prešporok: Tatrín 1846. 214 s.
- HATTALA, Martin: *Mluvnica jazyka slovenského*. Pešť: V. Lauffer 1864. 156 s.
- CZAMBEL, Samuel: *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*. Turčiansky sv. Martin: Kníhtlačiarsky účastinný spolok 1919. 330 s.
- PRAVIDLÁ SLOVENSKEHO PRAVOPISU S ABECEDNÝM PRAVOPISNÝM SLOVNÍKOM. Praha: Štátne nakladateľstvo 1931. 357 s.

- DAMBORSKÝ, Ján: Krátka mluvnica slovenská so zvláštnym zreteľom na pravopis. 2. vyd. Nitra: Š. Huszár 1935. 240 s.
- MACHT, Anton: Sústavná mluvnica slovenská pre učiteľov a súkromné štúdium. Třebechovice p. O.: A. Dědourek 1938. 433 s.
- ORLOVSKÝ, Jozef – ARANY, Ladislav: Gramatika jazyka slovenského. 2. vyd. Bratislava: Vedecké a umelecké nakladateľstvo Dr. J. Orlovského 1947. 252 s.
- LETZ, Belo: Gramatika slovenského jazyka. Bratislava: Štátne nakladateľstvo 1950. 357 s.
- PRAVIDLÁ SLOVENSKÉHO PRAVOPISU S PRAVOPISNÝM A GRAMATICKÝM SLOVNÍKOM. 1. vyd. Red. Š. Peciar a kol. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1953. 403 s.
- PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: Slovenská gramatika. 1.vyd. Martin: Osveta 1953. 317 s.
- *Morfológia slovenského jazyka*. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966.
- DVONČ, L.: *Dynamika slovenskej morfológie*. Bratislava: Veda 1984. 124 s.
- PÁLEŠ, Emil: *SAPFO – Parafrázovač slovenčiny*. Bratislava: JÚLŠ SAV 1993. 240 s.
- FURDÍK, Karol: Automatické generovanie vzorov slovenských substantív. In: *Jazykovedný časopis*, 1997, roč. 48, č. 1, s. 20 – 29.
- BENKO, Vladimír – HAŠANOVÁ, Jana – KOSTOLANSKÝ, Eduard: Počítačové spracovanie slovenského jazyka. Morfológia podstatných mien. Bratislava: PdF UK 1998. 75 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: *Nový deklinálny systém slovenských substantív*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007.

Všetky skúmané gramatické opisy deklinácie s malými výnimkami obsahujú dvanásť vzorových slov (výskyt samostatných vzorov *kuli* a *gazdiná*, ako aj vzorov pre adjektíváliá a podobne kolíše). Rozdiely, ktoré nachádzame, sú iste zapríčinené stavom jazyka v konkrétnom časovom období, ale aj vplyvom autorov a ich analogistických či anomalistických prístupov, ktoré boli v priebehu času opäť prehodnocované.

Každú kodifikáciu vnímame ako kompromisný krok, ako dôsledok ušľachťovania normy, uvedomujeme si, že odráža podobu jazyka upravovaného. Do jeho vývinu bol

urobený cielený zásah. Navonok sa tento zásah prejavil ako uplatnenie najvyhovujúcejšej možnosti z viacerých pôvodných možností. Aj tu však možno vnímať časový aspekt. I keď podoba kodifikácie v istom čase vyhovovala kodifikačným kritériám, z dnešného pohľadu to tak nemusí byť a z vývinového hľadiska (z hľadiska predchádzajúcich a potenciálnych ďalších kodifikačných zmien) sa táto kodifikácia javí relatívna (Žigo, 2003b, s. 98).

Zároveň sa stále častejšie zdôrazňuje fakt, že jazykový systém zahŕňa prvky a štruktúry s odlišným stupňom preferencie. Vyslovuje sa téza teórie prirodzenosti, že morfológické zmeny spočívajú v postupnom odstraňovaní príznakových javov (Dolník v monografii *Najnowsze dzieje...*, 1998, s. 74). Aj tu sa, zdá sa, potvrdzuje názor H. Spencera, že vývin je vlastne proces „narastajúcej diferenciácie pri narastajúcej integrácii: čoraz rozličnejšie časti sa stávajú čoraz závislejšie od seba navzájom“ (Delfová a kol., 1993, s. 381).

Pri našom pohľade na vývoj kodifikácie deklinačného systému substantív sa tiež ukazuje, že i keď sa v priebehu vývoja prístupy menili, kodifikátori sa od začiatku snažili (viac či menej úspešne) obsiahnuť a prehľadne vysvetliť zákonitosti tvorenia tvarov substantív. Nevyhli sa ani vplyvom gramatických systémov okolitých národov. (Např. v Hattalových prácach cítiť vplyv českej gramatiky.) To všetko vplývalo na kodifikovaný deklinačný systém slovenského jazyka.

V súčasnosti, na začiatku 21. storočia v úvodnej stati (*Premeny a zmeny súčasnej slovenčiny*) publikácie *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk* autori zdôrazňujú, že zatiaľ čo sa doteraz v slovenskej lingvistike sústreďovala pozornosť na jazykovú (systémovú) zložku dorozumievania, ich cieľom je sústrediť sa na sociálnu a komunikačnú zložku. Do úvahy berú vnútrojazykové vplyvy (na osi syntagmatických i paradigmatických vzťahov) i mimojazykové činitele. Jasne si teda uvedomujú časový a spoločensko-kultúrny aspekt skúmania jazyka. Zdôrazňujú spoločenské zmeny, najmä v 90. rokoch 20. storočia, ktoré ovplyvnili jazykovú situáciu. Pozorujú, že zmeny sa prejavujú v systéme, normách, jazykových rovinách i v jazykovej kompetencii. Menia sa vzťahy písaného spisovného jazyka a hovoreného jazyka v polooficiálnej komunikácii, ktorý smeruje k celospoločenskosti. Jazykové podsystémy (variety, útvary, formy) interferujú, to vyvoláva pohyb v normách, zvyšuje sa počet žánrov a štýlov. Do popredia vystupuje najmä publicistika a odborná literatúra (*Najnowsze dzieje*, 1998, s. 9).

Uvedené zmeny sa prejavili aj v oblasti deklinácie substantív. Frekventovanejšími sa stávajú substantíva, ktoré sú typické pre publicistiku. Mnohé odborné termíny (z oblasti

ekonomiky, práva, medicíny, techniky, informatiky, životného prostredia) sa bežne používajú vo verejnej komunikácii, čím sa stráca ich príznak špecifickosti. To má vplyv na centrálnosť či periférnosť deklinačných typov, frekvencia výskytu ovplyvňuje postavenie substantíva v deklinačnom systéme. Zároveň tento stav odráža v jazyku špecifikum času a priestoru, v ktorom sa pohybujeme.

Po plánovanej analýze jednotlivých kodifikačných aktov preto plánujeme v dizertačnej práci naznačiť aj možnosti a perspektívy uplatnenia analogistického a anomalistického princípu v ďalších kodifikáciách. Pritom budeme brať do úvahy nielen systémovolingvistický prístup, ktorý pracuje s abstraktným jazykovým systémom a pri kodifikácii javu zohľadňuje najmä to, či jav zodpovedá zákonitostiam tohto systému. V morfológii súčasného jazyka totiž zachytávame aj spontánne zmeny v rámci konkrétneho jazykového systému, resp. „systému, ktorý jestvuje ako mentálna realita vlastná používateľom jazyka“ (Dolník, 2000, s. 285).

4 Práce doktorandky súvisiace s témou dizertačnej práce

Monografie a iné knižné publikácie (učebnice, slovníky, encyklopédie a pod.), kapitoly v knižných publikáciách

1. *Deklinácia prevzatých substantív v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta PU 2007. 152 s. (spoluautor M. Ološtiak, aut. podiel: 50 %.)

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch

1. *Pohľad na vývoj opisu deklinácie substantív mužského rodu v slovenských gramatikách. (Od Štúra po súčasnosť.)* In: Varia XI. Zborník materiálov z XI. kolokvia mladých jazykovedcov (Spišská Nová Ves 28. – 30. 11. 2001). Red. M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2004, s. 133 – 143.
2. *Pohľad na vývoj opisu deklinácie substantív ženského rodu v slovenských gramatikách. (Od Štúra po súčasnosť.)* In: Varia XII. Zborník materiálov z XII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 4. – 6. 12. 2002). Red. M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2005, s. 103 – 114.
3. *Opis deklinácie substantív v slovenčine z temporálneho aspektu*. In: Čas v jazyce a literatúre. Sborník z mezinárodní konference. Ústí nad Labem: PF Univerzity J. E. Purkyně, 2005, s. 97 – 102.
4. *Dynamika skloňovania substantív (na materiáli SNK)*. In: Tzv. základní výzkum v

- lingvisticke – desideratum, nebo realis? Sborník příspěvků z 5. mezinárodní konference Setkání mladých lingvistů, konané na FF UP v Olomouci ve dnech 17. – 19. 5. 2004. Ed. P. Pořízka, V. P. Polách. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, s. 86 – 96.
5. *Variantnosť v deklinačnom systéme maskulín (Možnosti využitia databázy SNK)*. In: Varia XIV. Zborník materiálov zo XIV. kolokvia mladých jazykovedcov (Nitra – Šintava 8. – 10. 12. 2004). Red. M. Olšiak. Bratislava – Nitra: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Katedra slovenského jazyka FF UKF, 2006, s. 358 – 367.
 6. *Deklinačný systém proprií (náčrt problematiky)*. In: Súradnice súčasnej onomastiky. Zborník materiálov zo 16. slovenskej onomastickej konferencie. Bratislava 16. – 17. 9. 2004. Zost. M. Považaj – P. Žigo. Bratislava: Veda – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 2007, s. 55 – 66. (spoluautor M. Ološtiak)
 7. *Analogistický a anomalistický prístup k deklinácii prevzatých substantív v slovenčine*. Prešov: FF PU, 2009, web.
 8. *Postoje používateľov jazyka k morfolologickej variantnosti v slovenčine (úvodné poznámky k dotazníkovému prieskumu)*. XVIII. kolokvium mladých jazykovedcov. Prešov – Kokošovce-Sigord 3. – 5. 12. 2008, v tlači.

Abstrakty

1. *K morfolologickej variantnosti v deklinácii feminín a neutier (niektoré frekvenčné ukazovatele)*. In: Študentská vedecká konferencia. Zborník abstraktov. Prešov: FF PU, 2005, s. 20 – 22.
2. *Analogistický a anomalistický prístup k deklinácii prevzatých substantív v slovenčine*. In: 4. študentská vedecká konferencia. Zborník abstraktov. Prešov: FF PU, 2008, s. 97 – 99.
3. *Postoje používateľov jazyka k morfolologickej variantnosti v slovenčine (úvodné poznámky k dotazníkovému prieskumu)*. XVIII. kolokvium mladých jazykovedcov. Zborník abstraktov. Prešov – Kokošovce-Sigord 3. – 5. 12. 2008, v tlači.

Záver

Aké implikácie možno z uvedeného vyvodiť v súvislosti s proklamovanou témou dizertácie?

V pripravovanej dizertačnej práci sa pokúsime o podrobnú analýzu týchto otázok:

- V akom zmysle možno uvažovať o analógii a anomálii vo vzťahu ku kodifikácii substantívnej deklinácie?

- Je adekvátne v maximálne možnej miere prihliadať na vzájomnú interakciu (v zmysle kooperácie aj konfliktnosti) jazykových subsystémov, ako aj na interakciu tendencií v rámci jednotlivých subsystémov?

- Ako možno charakterizovať jazykovú chybu vo vzťahu k analógii a anomálii v jazyku?

- Aké prístupy (analogistické vs. anomalistické) sa v minulých kodifikáciách v oblasti deklinácie substantív realizovali?

- Aké sú možnosti a perspektívy ďalších kodifikácií z hľadiska uplatnenia analogistických a anomalistických princípov?

Literatúra

- Aktuální otázky jazykové kultúry v socialistické spoločnosti.* Red. J. Kuchař. Praha: Academia, 1979.
- BENKO, V. – HAŠANOVÁ, J. – KOSTOLANSKÝ, E.: *Počítačové spracovanie slovenského jazyka. Morfológia podstatných mien.* Bratislava: PdF UK, 1998. 75 s.
- BERNOLÁK, A.: *Grammatica Slavica.* Posonii, 1790.
- BOSÁK, J.: Sociolingvistická interpretácia niektorých morfológických variantov. 1. In: *Slovenská reč*, roč. 57, 1992, č. 6, s. 336 – 346.
- BOSÁK, J.: Sociolingvistická interpretácia niektorých morfológických variantov. 2. In: *Slovenská reč*, roč. 58, 1993, č. 1, s. 15 – 22.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: Sociolingvistický pohľad na príčiny kolísania tvarov maskulín podľa životného a neživotného skloňovania. In: *Slovenská reč*, roč. 56, 1991, č. 5 – 6, s. 262 – 276.
- CZAMBEL, S.: *Rukoväť spisovnej reči slovenskej.* Turčiansky sv. Martin: Kníhtlačiarsky účastinný spolok, 1919. 330 s.
- ČERNÝ, J.: *Dějiny lingvistiky.* Olomouc: Votobia, 1996. 517 s.
- DAMBORSKÝ, J.: *Krátka mluvnica slovenská so zvláštnym zreteľom na pravopis.* 2. vyd. Nitra: Š. Huszár, 1935. 240 s.
- DANEŠ, F.: Postoje a hodnoticí kriteria při kodifikaci. In: *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické spoločnosti.* Red. J. Kuchař. Praha: Academia, 1979, s. 79 – 91.
- DELFOVÁ, H. a kol.: *Lexikón filozofie.* Bratislava: Obzor, 1993. 407 s.
- DOLNÍK, J. (1997a): Spontánne jazykové zmeny a kultivovanie jazyka. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 48, 1997, č. 1, s. 30 – 42
- DOLNÍK, J. (1997b): O smerovaní k poznaniu používateľa jazyka. In: *Slovenská reč*, roč. 62, 1997, č. 4, s. 212 – 217.
- DOLNÍK, J. (1997c): Kritika jazykovej kritiky. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca.* 3. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, 1997, s. 28 – 34.
- DOLNÍK, J.: Jazykový systém a kodifikácia. In: *Slovenská reč*, roč. 64, 1999, č. 2, s. 106 – 113.
- DOLNÍK, J.: Vývin morfológie súčasnej spisovnej slovenčiny (Prehľad zverejnených poznatkov). In: *Z vývinových tendencií a zmien súčasnej slovenčiny. Studia*

- Academica Slovaca*. Separát. Red. J. Mlacek. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2000, s. 277 – 286.
- DOLNÍK, J. (2003a): Jazykové sebavedomie. In: *Slovenská reč*, roč. 68, 2003, č. 5, s. 257 – 270.
- DOLNÍK, J. (2003b): O novej slovenskej morfológii. In: *Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku*. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda, 2003, s. 32 – 37.
- DOLNÍK, J.: Slovenský jazykový kodifikátor. In: *Studia Academica Slovaca*. 33. Red. J. Mlacek – M. Vojtech. Bratislava: Stimul, 2004, s. 38 – 49.
- DOLNÍK, J.: Koncepcia novej morfológie spisovnej slovenčiny. In: *Slovenská reč*, roč. 70, 2005, č. 4, s. 193 – 210.
- DOLNÍK, J.: *Spisovná slovenčina a jej problémy*. Bratislava: Stimul, 2007. 161 s.
- DUBNIČKA, J.: *Čas a kauzalita*. Bratislava: Veda, 1986. 204 s.
- DVONČ, L.: *Dynamika slovenskej morfológie*. Bratislava: Veda, 1984. 124 s.
- DVONČ, L.: O staršej pravopisnej podobe slova smena. In: *Slovenská reč*, roč. 62, 1997, s. 283 – 287.
- Encyklopédia jazykovedy*. Red. J. Mistrik. Bratislava: Obzor, 1993.
- Encyklopedický slovník češtiny*. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 605 s.
- FURDÍK, J.: *Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie*. Levoča: Modrý Peter, 1993.
- FURDÍK, J.: *Slovenská slovotvorba (teória, opis, cvičenia)*. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka, 2004.
- FURDÍK, K.: Automatické generovanie vzorov slovenských substantív. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 48, 1997, č. 1, s. 20 – 29.
- GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, L.: Analogistický a anomalistický prístup k deklinácii prevzatých substantív v slovenčine. In: *4. študentská vedecká konferencia. Zborník abstraktov*. Prešov: FF PU, 2008, s. 97 – 99.
- HAGÉGE, C.: *Člověk a řeč. Lingvistický příspěvek k humanitním vědám*. Praha: Karolinum, 1998. 311 s.
- HATTALA, M.: *Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského*. Praha: Calveovo kněhkupectví, 1857. 330 s.
- HATTALA, M.: *Mluvnice jazyka slovenského*. Pešť: V. Lauffer, 1864. 156 s.
- HEINZ, A.: *Dzieje językoznawstwa w zarysie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978. 518 s.

- HORECKÝ, J.: *Základy jazykovedy*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978. 184 s.
- HORECKÝ, J.: *Spoločnosť a jazyk*. Bratislava: Veda, 1982. 112 s.
- HORECKÝ, J.: O analógii v jazyku a v jazykovede. In: *Studia Academica Slovaca*. 18. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa, 1989, s. 185 – 193.
- HORECKÝ, J.: Systémovosť a systémový prístup. In: *Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie v Budmericiach 27. – 29. októbra 1994*. Red. J. Doruľa. Bratislava: Veda, 1995, s. 31 – 34.
- HORECKÝ, J.: Ciele a metódy preskriptívnej jazykovedy. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca*. 3. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, 1997, s. 61 – 64.
- Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17. – 19. apríla 1986. Venované XVII. zjazdu KSČ*. Red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 1986.
- JEDLIČKA, A.: *Spisovný jazyk v súčasnej komunikácii*. 1. vyd. Praha: Universita Karlova, 1974. 228 s.
- JIRSOVÁ, A.: K pojetí systému a struktury v současné české lingvistice. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 50, 1989, č. 3, s. 238 – 248.
- KOČIŠ, F.: Pojem jazykovej normy a normovanosti. In: *Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov*. Red. J. Kačala. Bratislava: Veda, 1979, s. 32-42.
- KRÁL, Á.: *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. 3. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1996.
- Krátka mluvnica a pravopis jazyka slovenského s pripojenými koncovkami biblickými*. Banská Bystrica: Zvolenský seniorát, 1871. 42 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka*. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda, 1989. 3. vyd. 1997. 4. vyd. 2003.
- KRUPA, V.: Kategória systému v jazykovede z hľadiska filozofie. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 25, 1974, č. 1, s. 11 – 19.
- Kultúra spisovnej slovenčiny*. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1967.
- Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach*. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda, 2005.
- LETZ, B.: *Gramatika slovenského jazyka*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1950. 357 s.

- MACHT, A.: *Sústavná mluvnica slovenská pre učiteľov a súkromné štúdium*. Třebechovice p. O.: A. Dědounek, 1938. 433 s.
- Materiály z konferencie o norme spisovného jazyka, konanej v dňoch 24. – 25. 3. 1955 v Bratislave. In: *Slovenská reč*, 20, 1955.
- Morfológia slovenského jazyka*. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1966.
- Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk*. Red. J. Bosák. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 1998. 168 s.
- NEBESKÁ, I.: Dvojí poloha pojmu jazyková norma. In: *Naše reč*, roč. 75, 1992, č. 1, s. 22 – 27.
- NEBESKÁ, I.: *Jazyk, norma, spisovnosť*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2003. 159 s.
- OLOŠTIAK, M.: O prístupoch ku kodifikácii (zmena *smeny* na *zmenu*). In: *Slovenská reč*, roč. 66, 2001, č. 6, s. 340 – 344.
- ONDREJOVIČ, S.: Sociolingvistický vs. „normativistický“ pohľad na jazyk. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca*. 3. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, 1997, s. 54 – 60.
- ONDREJOVIČ, S.: *Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy*. Bratislava: Veda, 2008.
- ONDRUŠ, Š. (1975a): Kapitoly z dejín jazykovedy. I. Staroindická a starogrécka jazykoveda. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 26, 1975, č. 1, s. 73 – 87.
- ONDRUŠ, Š. (1975b): Kapitoly z dejín jazykovedy. II. Rímska jazykoveda. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 26, 1975, č. 2, s. 169 – 181.
- ORLOVSKÝ, J. – ARANY, L.: *Gramatika jazyka slovenského*. 2. vyd. Bratislava: Vedecké a umelecké nakladateľstvo Dr. J. Orlovského, 1947. 252 s.
- PÁLEŠ, E.: *SAPFO – Parafrázovač slovenčiny*. Bratislava: JÚLŠ SAV, 1993. 240 s.
- PAULINY, E. – RUŽIČKA, J. – ŠTOLC, J.: *Slovenská gramatika*. 1.vyd. Martin: Osveta, 1953. 317 s.
- PECIAR, Š.: K pojmu norma, úzus, priemerný úzus. In: *Slovo a slovesnosť*, roč. 39, 1978, s. 295 – 299.
- POVAŽAJ, M.: O norme a kodifikácii. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca*. 3. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, 1997, s. 126 – 133.
- Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom*. Praha: Štátné nakladateľstvo, 1931. 357 s.

- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom*. 1. vyd. Red. Š. Peciar a kol. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1953. 403 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu*. 3., uprav. a dopl. vyd. Bratislava: Veda, 2000.
- SABOL, J.: *Syntetická fonologická teória*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 1989.
- SABOL, J.: „Analogistická“ verzus „anomalistická“ koncepcia Bernolákovej kodifikácie. In: *Anton Bernolák – bernolákovci – bernolákovská epocha*. 220. výročie kodifikácie spisovnej slovenčiny. Bratislava: Bernolákova spoločnosť, 2007, s. 29 – 35.
- SCHOBEROVÁ, R.: *V zajatí jazyka. Štrukturalizmus súčasnej francúzskej kritiky*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1973. 132 s.
- SOKOLOVÁ, M.: *Nový deklinačný systém slovenských substantív*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2007.
- SOLNCEV, V. M.: *Systém a struktura v jazyce*. (Preložili B. Palek a Z. Palková.) Praha: Academia, 1981. 272 s.
- Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27. – 29. októbra 1994*. Red. J. Doruľa. Bratislava: Veda, 1995.
- ŠIKRA, J.: Jazykové normy a ich odraz vo vedomí nositeľov jazyka. In: *Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii*. Zostavil J. Bosák. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 1990, s. 101 – 107.
- ŠIKRA, J.: Sociolingvistický výskum jazykového vedomia. In: *Slovenská reč*, roč. 56, 1991, č. 5 – 6, s. 257 – 262.
- ŠTÚR, Ľ.: *Náuka reči slovenskej*. Prešporok: Tatrin, 1846. 214 s.
- VACHEK, J.: Z nových cest generatívni fonologie. In: *Slovo a slovesnosť*, roč. 31, 1970, s. 111 – 123.
- Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov*. Red. J. Kačala, Bratislava: Veda, 1979.
- ŽIGO, P.: Hľadanie princípu relatívnosti I. In: *Princípy jazyka a textu. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 9. - 10. 3. 2000 na KSJ FF UK*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2000. s. 16 – 29.
- ŽIGO, P.: Analógia a vývin slovenskej substantívnej deklinácie. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 53, 2002, č. 1, s. 31 – 44.

- ŽIGO, P. (2003a): Východiská explanácie vývinu súčasnej spisovnej slovenčiny. In: *Universitas Comeniana Philologica LVI*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2003, s. 9 – 20.
- ŽIGO, P. (2003b): Vývinový aspekt. In: Dolník, Juraj – Mlacek, Jozef – Žigo, Pavol: *Princípy jazyka*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2003, s. 83 – 123.